

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Postavení prezidenta v politickém systému JAR

Marek Nehoda

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Bakalářská práce

Postavení prezidenta v politickém systému JAR

Marek Nehoda

Vedoucí práce:

PhDr. Linda Piknerová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2020

.....

Obsah

Úvod	2
1. Jihoafrická republika	4
1.1. Vznik Jihoafrické unie	5
1.2. Segregační éra (1910-1948)	6
1.3. Éra apartheidu (1948-1990)	8
1.4. Demokratizace JAR	10
2. Ústavní změny Jihoafrické republiky	11
2.1. Zákon o Jižní Africe, 1909 a Zákon o statutu Unie, 1934	12
2.2. Jihoafrická ústava z roku 1961	13
2.3. Jihoafrická ústava z roku 1983	14
2.4. Jihoafrická ústava z roku 1996	15
3. Prezidentská funkce v Jihoafrické republice	16
3.1. Pozice státního prezidenta v letech 1961-1983	16
3.2. Pozice státního prezidenta v letech 1983-1994	17
3.3. Pozice prezidenta od roku 1993	18
3.4. Porovnání prezidentského postu 1961-1994	20
4. Africký národní kongres	23
5. Významní prezidenti v JAR	24
5.1. Nelson Mandela	24
5.2. Jacob Zuma	25
5.3. Cyril Ramaphosa	28
6. Jihoafrické všeobecné volby 2019	29
Závěr	30
Seznam literatury	32
Resumé	36

Úvod

Prezidentská funkce je v Jihoafrické republice velice významnou politickou pozicí, která má obrovský dopad na fungování celého jihoafrického politického systému. Na rozdíl od jiných zemí je v případě Jihoafrické republiky post prezidenta velmi atypický, co se týče volby, kompetencí a jeho postavení ve vládnoucí straně. Jednotliví prezidenti a jejich působení si získali pozornost celého světa, a to zejména v dobách politiky apartheidu a krátce po jejím ukončení. Prezidentská pozice vznikla v roce 1961, kdy se Jihoafrická republika (dříve Jihoafrická unie) odtrhla od britského sdružení Commonwealth a vytvořila republiku. Během let 1961-1994 byla funkce prezidenta odlišná, než jak ji známe dnes, a to zejména kvůli několika ústavám, které se v JAR vystřídaly. Dříve existovali tzv. státní prezidenti, kteří podporovali politiku apartheidu a rasové segregace, která znamenala útlak černochů, a to velmi krutým a nehumánním způsobem. Zpravidla to znamenalo odpírání základních lidských práv, mimo jiné aktivního i pasivního volebního práva, což znamenalo nekončící dobu teroru a diskriminace pro původní obyvatelstvo. Konec apartheidu nastal až tehdy, kdy do funkce státního prezidenta usedl prezident Frederik Willem de Klerk, který spolu s velmi významnou politickou osobností JAR, Nelsonem Mandelou, ukončili období apartheidu v Jihoafrické republice. Prezidentské pravomoci byly od roku 1961 spíše ceremoniální, což se změnilo až po ústavě z roku 1983, kdy měl prezident prakticky neomezené kompetence. Dříve moc premiéra, a od roku 1983 moc prezidenta, umožňovaly vést politiku rasové segregace, čímž se v těchto letech Jihoafrická republika nechvalně proslavila nejvíce. V některých případech se hovořilo o silně nedemokratické vládě či dokonce diktatuře, která utiskovala své občany na úkor etnických ideálů.

Cílem mé práce je zhodnotit dřívější a současné postavení prezidenta v Jihoafrické republice a s ním související jednotlivé pravomoci, způsob volby a

délku volebního období, dále zjistit, jakou roli má vládnoucí politická strana ve spojitosti s prezidentským postem a popřípadě zjistit, zda určitý jihoafrický prezident nějakým způsobem zneužil prezidentského postavení, jako tomu bylo například v dobách apartheidu. V neposlední řadě bych se rád zaměřil na jednotlivé důležité prezidenty, jako byl například Nelson Mandela a Jacob Zuma, na rok 2018 ve spojitosti se změnou jednotlivců na postu prezidenta a na prezidentské volby v květnu roku 2019. V rámci této bakalářské práce byly stanoveny dvě výzkumné otázky: Jaké jsou odlišnosti v postavení prezidenta v minulosti a v současné době? Jakou roli má Africký národní kongres v otázce prezidenta a především ve způsobu jeho volby?

V první části této práce bych se rád zaměřil na obecné informace o Jihoafrické republice a na popis samotné země. Bude zde stručně popsána historie země od roku 1910 až po současnost, a dále ústavní změny z roku 1909, 1934, 1961, 1983, a v neposlední řadě z roku 1996. Všechny tyto změny měli vliv na vznik nebo na podobu prezidentské funkce a na jihoafrický politický systém jako takový.

Druhá část bakalářské práce bude zaměřena na konkrétní etapy, ve kterých se měnilo prezidentské postavení v Jihoafrické republice vzhledem k jednotlivým ústavním reformám. Dále zde budou popsány prezidentské kompetence, které měl prezident v minulosti a v současné době, způsob volby prezidenta a délka volebního období. Důležitá bude také zmínka o kabinetu, který si vytváří a o postu viceprezidenta, jenž mu asistuje ve vládnutí. Poté bych rád porovnal, v čem se prezidentská funkce lišila v jednotlivých ústavách, jaký dopad měly změny na fungování Jihoafrické republiky, a zjistil spojitost Afrického národního kongresu s postem prezidenta a jejich vzájemný politický vztah.

Závěr této práce bude věnován prezidentům, kteří byli v této funkci od roku 1994 a jejich odkazům ve svém volebním období. Konkrétně se bude jednat o prezidenta Nelsona Mandelu a jeho roli v procesu demokratizace a po ní, Jacoba

Zumu a jeho pochybné výkony v prezidentském křesle, a dále vládní skandály a nadcházející soudní proces současného prezidenta Cyrila Ramaphosu, který zastoupil ve funkci Zumu a musel se vypořádat s problémy, které jeho předchůdce zkonstruoval. Ačkoliv je Africký národní kongres stále nejsilnější vládnoucí stranou, v posledních volbách se ukázalo, že její podpora upadá. Této problematice bych se rovněž v závěru práce rád věnoval. Dále bych rád poukázal na jednotlivé kandidáty a samotné výsledky květnových voleb z roku 2019.

V této bakalářské práci budu čerpat výhradně z cizojazyčných zdrojů, konkrétně z anglických, a to z důvodu nedostatku odborných a aktuálních materiálů v českém jazyce. Informace byly získány zejména z právních předpisů, odborných časopisů, knižních výtisků, ale také z internetových zdrojů a z oficiálních vládních stránek Jihoafrické republiky.

1. Jihoafrická republika

Jihoafrická republika se nachází nejjihněji na africkém kontinentě a se svou rozlohou (zhruba 1 200 000 km²) je 26. největší zemí světa. Sousedí se šesti státy (Botswana, Mosambik, Namibie, Zimbabwe, Svazijsko), z nichž jeden zcela obklopuje (Lesotho). Počet obyvatel je 56,5 milionů, přičemž etnické rozložení je následující: 81 % černochů, 9 % barevných, 8 % bělochů a kolem 2 % Indů či Asiatů. Nachází se zde poměrně velké množství oficiálních jazyků, jako například Zulu, Xhosa, afrikánština a jiné lokální jazyky. Mezinárodním a rovněž oficiálním jazykem je zejména díky historickému vývoji také angličtina.

Vládním systémem je parlamentní republika a poměrně atypické je, že má celkem 3 hlavní města, a to dle dělby moci. Pretoria je hlavním městem exekutivy, kde sídlí prezident a jeho vláda. Hlavním sídlem legislativy je Kapské Město, kde se nachází parlament. Jurisdikce se nachází v Bloemfontein. Největším městem a

centrem ekonomiky JAR (nikoliv však jedním z hlavních měst) je Johannesburg (Central Intelligence Agency, 2020).

Jihoafrická republika je administrativně rozdělena na devět provincií: Západní Kapsko (Kapské Město), Severní Kapsko, Východní Kapsko, KwaZulu-Natal, Svobodný stát (Bloemfontein), Severozápadní provincie, Gauteng (Pretoria, Johannesburg), Mpumalanga a Limpopo. Nejzaldněnější a zároveň nejmenší provincií, co se týče rozlohy, je Gauteng, kde žije téměř 15 milionů obyvatel. Tato oblast tvoří více než třetinu HDP Jihoafrické republiky, a je tedy tzv. ekonomickým motorem celé země (South African Government, 2020). Mimo jiné zde sídlí prezident, kterým je v současné době Cyril Ramaphosa.

Prezident je hlavou exekutivy spolu se svým viceprezidentem Davidem Mabuzou od února 2018, kdy na tuto pozici rezignoval bývalý prezident Jacob Zuma. Během úředního období proběhly jedny volby (květen 2019), které znamenaly vítězství a následné znovuzvolení prezidenta Ramaphosy. Legislativní moc v JAR má dvoukomorový parlament, kde horní komoru zastupuje Národní rada provincií a dolní komoru Národní shromáždění. V Národním shromáždění je momentální úřadující stranou Africký národní kongres. Jurisdikce je složena zejména ze dvou hlavních soudů, a to z Nejvyššího odvolacího soudu a Ústavního soudu. Pod jurisdikci spadají rovněž nejvyšší soudy a jiné lokální soudy (Central Intelligence Agency, 2020).

1.1. Vznik Jihoafrické unie

Po britském vítězství v druhé búrské válce a anexi nezávislých búrských republik se upevnil britský vliv v jihoafrickém státu a vše směřovalo k vytvoření britského dominia. V roce 1909 byla podepsána ústava, která v roce 1910 znamenala vytvoření Jihoafrické unie. Všechny předchozí kolonie měly vytvořit vlastní vlády, avšak centrální vláda jim byla nadřazena stejně, jako tomu bylo například v Kanadě nebo v Austrálii. Dle ústavy měla být vytvořena legislativa ze

dvou komor a moc měla být soustředěna ve dvou městech, a to sice v Kapském Městě a v Pretorii, avšak Bloemfontein si nárokoval tuto pozici z geografického hlediska, stejně tak Johannesburg z hlediska finančního bohatství (Leacock, 1910: 498–504). Dalším bodem bylo zachování zákonů v jednotlivých koloniích. V Transvaalu a Oranžském státu měli pouze běloši právo volit či být voleni, v Natalu měli běloši volební právo, pokud splňovali nízká ekonomická kritéria. Černochům byla omezena politická práva, a zákon spolu s praxí nakonec tyto výsady vyloučil všem kromě několika Afrikánců, Indů a barevných. V Kapské kolonii mohl podle zákona volit každý, a to nehledě na rasu, pokud byl občan gramotný a pokud vydělával alespoň padesát liber ročně či vlastnil dům a pozemek v hodnotě alespoň sedmdesáti pěti liber mimo komunální oblast v afrických rezervacích. Ve skutečnosti na základě těchto předpokladů v Kapském koloniálním parlamentu nikdy černoši nezasedli. Dalším z bodů byla implementace nejen anglického jazyka, ale i holandštiny jako úředního jazyka, aby byla zachována holandská kulturní identita.

K dokončení a implementaci tohoto dokumentu bylo nutné dostavit se do Londýna. Jihoafrické jednotlivé vlády vyslaly své delegáty stejně jako odpůrci rasové segregace vůči černochům. Ačkoliv se většina britských členů parlamentu spíše hlásila k odstranění útisku na základě etnicity, uvědomili si, že v praxi je to neproveditelné vzhledem k historickému vývoji Unie. Nakonec byla ústava schválena a 31. května 1910 byla oficiálně vytvořena Jihoafrická unie v čele s bývalým velitelem afrikánských vojsk premiérem Lousiem Bothou (Thompson, 2000: 150–151).

1.2. Segregační éra (1910-1948)

V letech 1910-1948 si bělošská populace upevňovala kontrolu i postavení v zemi díky vzrůstajícímu utlačování černošského obyvatelstva a eliminaci právní moci britské vlády v jihoafrických záležitostech. V zemi vládla rivalita především

mezi Afrikánci a anglicky mluvícím obyvatelstvem. Obyvatelé britského původu si monopolizovali pozice napříč ekonomickými sektory s výjimkou zemědělství, zatímco mnoho Afrikánců zchudlo. Louis Botha zemřel v roce 1919 a nahradil jej spoluzakladatel Jihoafrické strany Jan Smuts. Vzhledem k nespokojenosti Afrikánců začal Smuts ztrácet popularitu, což vyústilo v ozbrojený konflikt mezi horníky a vojenskými složkami. Následkem tohoto konfliktu bylo zhruba 700 zraněných, 150 mrtvých a obrovské politické ztráty pro Jihoafrickou stranu (Thompson, 2000: 154–160). Kvůli těmto událostem nejvíce získala Národní strana vedena J. B. M. Hertzogem. Tato strana byla založena proti „poangličtění“ Jihoafrické unie a pro upevnění pozice afrikánské komunity vůči Britům a černochům. Podobným směrem byla orientována také Jihoafrická strana, kterou vedl Botha, později Smuts.

V roce 1924 se konaly parlamentní volby, ve kterých vyhrála Národní strana právě na úkor Jihoafrické strany a premiérem se stal Hertzog. Během dvou funkčních období se mu podařilo více distancovat od britské kontroly. V letech 1933 až 1939 byla vytvořena vládní koalice mezi Národní stranou a Jihoafrickou stranou, což vedlo k vytvoření Sjednocené strany (Britannica, 2006). I přes to někteří nacionalisté, jako např. Daniel F. Malan, drželi Národní stranu naživu. V roce 1939 Hertzog kvůli stranickým dohadům ohledně vstupu do 2. světové války odstoupil z postu premiéra a spolu se svými nacionalisty opustil United Party. Následně byl přijat zpět v přeorganizované opozici zvané „Re-united National Party“. Volby v roce 1939 tato strana prohrála opět proti Janu Smutsovi. Na scénu se opět vrátila až v těsně vyhraných volbách v roce 1948 a implementovala řadu rasových legislativ vedoucích k nově vzniklé politice apartheidu (Thompson, 2000: *passim*).

1.3. Éra apartheidu (1948-1990)

Po vítězství Národní strany v parlamentních volbách byla vytvořena nová parlamentní křesla pro zástupce bílých voličů (šest křesel pro Dům shromáždění a čtyři křesla pro Senát). Národní strana aplikovala apartheid v obrovském množství zákonů a výkonných opatření.

Hlavními pilíři apartheidového systému byly čtyři body. Obyvatelstvo Unie se skládá ze čtyř etnických skupin, přičemž běloši, barevní, Indové a Afričani jsou na sobě nezávislí a každé etnikum má svou vlastní kulturu. Běloši jsou tou civilizovanou rasou, která je oprávněna mít absolutní kontrolu nad územím Unie. Zájmy bělochů jsou nadřazeny všem ostatním a stát není povinen poskytnout rovné podmínky pro podřadné rasy. Bělošské etnikum (Afrikánci a anglicky mluvící běloši) údajně tvoří jeden národ a černošské obyvatelstvo vytváří několik odlišných národů. Tato hypotéza apartheidu tedy činí „bílý národ“ tím největším národem v celé zemi, ačkoliv byla bělochů menšina (Thompson, 2000: 187–190).

Také je důležité definovat pojem apartheid. Politika apartheidu je mezinárodní trestný čin, který se obecně vyznačuje různými druhy segregace a diskriminace spáchanými proti určité skupině jednotlivců, a považuje se za nejsilnější formu rasového útlačku. Konvence z roku 1973 označuje politiku apartheidu za hrubý zločin proti lidskosti, který ohrožuje mezinárodní mír a bezpečnost (Malekian, 2011: 243–244). Krátce po nástupu nové vlády byli občané rozděleni do skupin a identifikováni podle barvy kůže. Taková segregace nesla následky napříč zemí, docházelo například k rozdělení partnerů, pokud nebyli stejného etnika atd. Od 50. let narůstal počet segregačních zákonů, což vedlo i k vytvoření nové ústavy v roce 1961 (Thompson, 2000: 188–198).

Nová ústava znamenala nejen odtržení od Velké Británie a vytvoření republiky, ale zároveň díky ní vznikla i nová exekutivní pozice, konkrétně prezident, přesněji tehdejší *státní prezident*, který měl pouze nominální pravomoci

ve vztahu k legislativním orgánům (Hattingh, 1998: 132). V 60. letech narůstaly aktivity militantních skupin, které vyjadřovaly nesouhlas s opresí černošského obyvatelstva (Umkhonto we Sizwe, Poqo a Africké hnutí odporu). Ve světě vyvolala politika apartheidu také vlnu odporu. V roce 1967 vytvořilo Valné shromáždění OSN speciální orgány zabývající se přímo apartheidem a situací v Jihoafrické republice. V 70. letech měla Jihoafrická republika spojence především díky obchodním investicím, které přinášely finance nejen JAR, ale také investorům, a rasová politika byla díky tomu některými státy mírně přehlížena (Thompson, 2000: 211–220).

Apartheid začal čelit obrovským problémům v 80. letech. Vláda se rozhodla jako řešení vytvořit další novou ústavu z roku 1983, díky které vznikl nový tříkomorový parlament s participací barevných a Indů, avšak stále vylučoval černochoy. Toto rozhodnutí vyvolalo obrovskou míru odporu v řadách černošského obyvatelstva, které masově protestovalo (South African History Online, 2011a). Mimo jiné se ukázalo, že komplexní síť politiky apartheidu je na začátku 80. let poměrně cenově náročná a byla těžko udržitelná. Vláda také odstranila některé segregáční zákony, aby utišila nespokojené občany, což se nedařilo. Ke znovuzískání kontroly nad černošským obyvatelstvem se začalo s anti-apartheidními aktivisty bojovat pomocí zatýkání, zákazů nebo soudy za zradu a podobně. Nicméně zásadní změna přišla v roce 1989, kdy prezident Botha rezignoval a nahradil ho Frederik W. de Klerk, který v roce 1990 zrušil zákaz činnosti Afrického národního kongresu a nechal propustit politické vězně, např. Nelsona Mandelu (Thompson, 2000: 224–247).

Apartheid na dobro skončil v červnu 1990. Zároveň Frederik W. de Klerk vyjádřil touhu po nové demokratické ústavě a rovnosti v zemi. Ačkoliv právně již byla diskriminace obyvatelstva zrušena, v zemi stále byly rozdíly mezi občany, které pramenily z dlouholeté oprese nebílých etnik na území Jihoafrické republiky (Govender, 2015).

1.4. Demokratizace JAR

Demokratizace v Jihoafrické republice byla pro Národní stranu a de Klerka poměrně náročná. Vláda musela především přesvědčit bílé voliče, že celý proces je kontrolovaný, aby získala jejich podporu. Rok poté, co byly legalizovány osvobozené organizace, de Klerk bezpodmínečně zrušil veškeré zbývající formy apartheidu, a zároveň úspěšně prezentoval přechod k demokracii jako bezpečný proti selhání, což pro voliče znamenalo, že ačkoliv by ANC zavedl radikální opatření, bělochům zůstane dostatečná moc, která jim pomůže takové iniciativy zablokovat (Giliomee, 1995: 94–95). K samotnému přechodu k plně demokratickému státu bylo ovšem nutné vyjednávání mezi dvěma klíčovými aktéry, a to mezi bílou elitou a odporem vedeným černochoy. Obě strany vyjednávání měly zároveň interní problémy, například konzervativci spolu s dalšími organizacemi byli značně proti vyjednávání, na druhé straně byly proti vyjednávání především guerilly.

Nicméně i přesto, že se Jihoafrická republika snažila o přechod k demokracii a zrušila segregaci zákony, bylo v letech 1990-1994 nespočet politických zabití. Většinou stál za těmito činy právě stát a jemu podřízené subjekty (Thompson, 2000: 247–251). Zásadní krok, který de Klerk učinil, aby zjistil, zda je proces demokratizace podporován bělochy, bylo vyhlášení referenda v roce 1992. Toto referendum bylo pouze pro bělochy a mělo ukončit veškeré neshody mezi zastánci či odpůrci apartheidového režimu, a určit, jakým směrem bude JAR směřovat. V referendu občané volili obyčejně ano/ne na otázku, zda podporují reformní proces, který míří k vytvoření nové ústavy. Toto referendum mělo velmi vysokou účast (86 %), kde 68,7 % voličů hlasovalo pro “ano”, což signalizovalo definitivní konec pro éru apartheidu (News24, 2017).

Výsledek referenda nastavil jasný směr pro Jihoafrickou republiku. Přesto byly po referendu opět registrovány útoky a vraždy Afričanů, což přimělo Mandelu

zastavit vyjednávání s vládou. Další narůstající násilí přivedlo JAR téměř na pokraj anarchie. Západní vlády tlačily na všechny politické strany, aby se našlo mírové řešení. Nakonec Mandela i de Klerk dospěli k názoru, že je nejlepší co nejdříve obnovit vyjednávání. V roce 1993 bylo svoláno stranické fórum. Tento orgán byl pro všechny politické organizace v zemi, kromě Strany svobody Inkatha (IFP) a Konzervativní strany, které nadále odporovaly procesu. Přes veškeré násilí, které probíhalo, bylo fórum schopné vytvořit prozatímní ústavu, a určilo 27. dubna 1994 dnem, kdy proběhnou první všeobecné volby v JAR. Následně plnohodnotná ústava vstoupila v platnost v roce 1997 a platí až dodnes. Vzhledem k událostem v zemi byly volby překvapivě poklidné. Výsledek těchto voleb zahájil novou etapu pro JAR. Dříve dominantní Národní strana skončila na druhém místě se zhruba 20 % hlasů za Africkým národním kongresem s 63 % hlasů, který s přehledem vyhrál, a Nelson Mandela se stal prvním africkým prezidentem v historii Jihoafrické republiky (Thompson, 2000: 254–264).

2. Ústavní změny Jihoafrické republiky

Jihoafrická republika si se svou bohatou historií prošla několika změnami. Dříve bývala britskou kolonií a následně se stala dominiem, poté vstoupila do seskupení Commonwealth, nakonec se osamostatnila a stala se nezávislým státem. Sloučení britských držav v jednu (Jihoafrickou Unii) mělo sloužit k upevnění imperialistických zájmů. Výsledkem byla rozdělená země, kde byli černoši vyloučeni z politické participace. Tato skutečnost poháněla nespokojenost většiny obyvatelstva a mezirasový konflikt, což se stalo nedílnou součástí jihoafrické historie. Přítomnost britské koruny a nerovnost mezi etniky vedla ke konstitučním změnám. Jednotlivé ústavy měnily politický systém jako celek či pouze pozměnily například složky dělby moci, tj. moc zákonodárná/výkonná/soudní (ConstitutionNet, 2016).

2.1. **Zákon o Jižní Africe, 1909 a Zákon o statutu Unie, 1934**

Tento zákon určil existenci Jihoafrické Unie, která se zodpovídala králi Velké Británie a Irska a jeho nástupcům. Exekutivní moc náležela králi, kterého na unijním území zastupoval generální guvernér. Guvernér byl jmenován přímo králem a oplýval jeho pravomocemi, které mu ovšem musel přidělit. Guvernér si mohl určit zástupce, který by ho ve všech směrech zastupoval v případě jeho nepřítomnosti, avšak musel být schválen panovníkem. Jako součást exekutivy byla vytvořena výkonná rada, kterou si zvolil sám guvernér, aby mu radila v jeho vládnutí. Guvernér si také volil jedince, kteří měli na starost jednotlivě přidělená ministerstva vytvořená guvernérem. Velení loďstva a armády je svěřeno králi nebo guvernérovi, tj. jeho zástupci. Hlavním městem, ve kterém sídlí výkonná moc, se stala Pretoria (The South Africa Act, 1909, čl. 4–18).

Legislativní moc byla udělena parlamentu, který se skládal z krále, senátu a *House of Assembly*, tj. poslanecké sněmovny. Guvernér mohl svolat nebo odročit parlament, a také mohl rozpustit parlament jako celek nebo pouze sněmovnu. Jako sídlo zákonodárné moci bylo určeno Kapské město. Senát byl tvořen senátory, z nichž osm bylo přímo jmenováno guvernérem. Další byli voleni, a to konkrétně osm z každé provincie. Senátoři byli voleni na deset let, museli být starší třiceti let, registrovaní voliči v jednotlivých provinciích, pobývat na území Unie déle jak pět let, být britskými subjekty evropského původu, registrovanými vlastníky nehybného majetku na území Unie ve vyšší hodnotě než pět set liber (The South Africa Act, 1909, čl. 19–20, 23–24, 26).

Poslanecká sněmovna se skládala ze zástupců, kteří byli přímo voleni lidmi. Z každé provincie byl určitý počet zástupců, konkrétně padesát jedna zástupců z Kapska, sedmnáct z Natalu, třicet šest z Transvaalu a sedmnáct z Oranžského státu. Nicméně jednotlivý provinční počet zastoupení nebyl fixní a mohl se měnit.

Členové sněmovny byli voleni na pětileté období, ačkoliv parlament mohl být rozpuštěn dříve. Poslanec musel být registrovaný volič, pobývat na území Unie alespoň pět let, být britským subjektem evropského původu (The South Africa Act, 1909, čl. 32–34, 44–45).

Soudnictví bylo tvořeno z nejvyššího soudu, který se skládal z hlavního soudce, řádných odvolacích soudců a dalších soudců z různých odvětví. Nejvyšší soudy v jednotlivých dřívějších koloniích se staly provinčními soudy Unie. Bývalé provinční soudy se staly soudy lokálními. Soudci byli jmenováni guvernérem (The South Africa Act, 1909, čl. 95, 98, 100).

Přijetím zákona o statutu Unie došlo v roce 1934 k ústavní změně, která ovlivnila chod Jihoafrické Unie. Parlament Unie se stal jedinou suverénní legislativou a britské zákony přijaté od dvanáctého prosince 1931 již neměly vzhledem k Westminsterskému statutu na Unii vliv. Exekutivní moc byla stále svěřena králi nebo jeho zástupci tzn. guvernérovi, avšak tentokrát mohl jednat pouze se souhlasem vlády Unie, což znamenalo, že se Jihoafrická Unie stala ve své podstatě samostatným státem (The Status of The Union Act No. 69, 1934, čl. 1–2, 4).

2.2. Jihoafrická ústava z roku 1961

Této ústavě předcházelo referendum z roku 1960, které rozhodovalo o tom, zda by se z Jihoafrické Unie měla stát republika. Výsledek byl 52 % pro republiku a 48 % proti, což znamenalo vytvoření suverénního státního celku Jihoafrická republika. Pro legislativní korektnost byla vytvořena nová jihoafrická ústava v roce 1961 (South African History Online, 2011b).

Tato ústava byla velmi podobná Zákonu o Jižní Africe z roku 1909, avšak znamenala vytvoření samostatné Jihoafrické republiky. Jednou z dalších hlavních

změn byla implementace nového exekutivního orgánu, a to konkrétně státního prezidenta, který v této ústavě nahradil krále/královnu a guvernéra (Republic of South Africa Constitution Act, 1961, čl. 1–3).

2.3. Jihoafrická ústava z roku 1983

Ústava z roku 1983 poměrně pozměnila Jihoafrickou republiku a její legislativní a exekutivní orgány. Hlavou republiky se stal státní prezident, který následně nahradil pozici premiéra, a spolu s ním byl v čele exekutivní moci kabinet a rada ministrů.

Další velká změna byla v řadách legislativy, konkrétně Parlamentu, který se skládal ze tří komor, a který se scházel minimálně jednou za rok nebo na popud státního prezidenta. Členové plnili svou funkci v pětiletém období, pokud nebyl orgán rozpuštěn. Tzv. *House of Assembly* měl 178 členů, *House of Representatives* byl složen z 85 členů a *House of Delegates* měl členů 45 (Republic of South Africa Constitution Act, 1983, čl. 6, 37–39, 20–21, 41–43). Tento trikamerální parlament byl rasově zaměřen, proto byly jednotlivé komory určeny pro jedno konkrétní etnikum. *House of Assembly* byla komora pouze pro bělochy, *House of Representatives* pro barevné a *House of Delegates* pro Indы (ConstitutionNet, 2016).

Poslanci mohli zastávat svou funkci za předpokladu, že byli běloši, barevní či Indové, podle čehož byli rozřazeni do jednotlivých komor, byli starší osmnácti let, jihoafričtí občané a strávili posledních pět let na území republiky. Ačkoliv měli barevní i Indové zastoupení v parlamentu, návrhy musely být schváleny většinou, kterou nebylo možné získat v případě nesouhlasu komory bělochů. Soudnictví zůstalo v podstatě nepozměněno (Republic of South Africa Constitution Act, 1983, čl. 54,62,68).

2.4. Jihoafrická ústava z roku 1996

Nejnovější jihoafrická ústava byla velmi významná, jelikož znamenala oproštění od rasového útlaku a zavedení plnohodnotné demokracie. Opět byl pozměněn parlament. Stal se opět bikamerálním a byl složen z Národního shromáždění a Národní rady provincií.

Národní shromáždění tvoří 350 až 400 poslanců, kteří, aby se stali členy, musí být starší osmnácti let a nesmí zastupovat žádnou jinou státní funkci. Volební období trvá pět let, pokud není komora rozpuštěna prezidentem dříve (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 1, 42, 46–47, 49). Národní rada provincií je složena z devadesáti delegátů, kteří zastupují jednotlivé provincie, přičemž každá provincie má deset zástupců. Jednotlivé provinční legislativní orgány si musí zvolit své zástupce v souladu se stranickými zisky dle výsledku posledních voleb. (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 60–61).

Prezident je hlava státu a hlavním výkonným orgánem v zemi. Dalším je vládní kabinet, který je sestaven z prezidenta, viceprezidenta a ministrů. Jihoafrická republika pozměnila i administrativní členění a rozložila bývalé provincie, ze kterých vzniklo devět nových provincií, přičemž každá má své vlastní legislativní i exekutivní orgány. Exekutivu v jednotlivých provinciích zastupuje tzv. provinční premiér (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 83, 91, 103–104, 125).

3. Prezidentská funkce v Jihoafrické republice

Prezidentská funkce existovala až od roku 1961, kdy nahradila v ústavním dokumentu představitele britské koruny. Od první zmínky v jihoafrické legislativě si prošla několika změnami, které ovlivňovaly postavení prezidenta v zemi. Nejdříve to byla spíše figurativní pozice, kterou důležitostí převyšovala funkce premiéra. V roce 1983 získal prezident více pravomocí, což vedlo nakonec ke zrušení postu premiéra, který se zdál být víceméně nepotřebný. Svou finální podobu nabyl prezident až v posledním ústavním dokumentu z roku 1996, resp. v předposledním z roku 1993 (The Presidency Republic of South Africa, 2010).

3.1. Pozice státního prezidenta v letech 1961-1983

Státní prezident byl hlavou státu a oplýval různými pravomocemi, jako například rozpuštění Parlamentu jako celku nebo jednotlivých komor nezávisle na sobě, jmenování ministrů a jejich zástupců, stejně tak jako různých státních zaměstnanců, udělování čestných vyznamenání a také pravomocí svolávat či odročovat parlamentní schůze. Byl mezinárodní figurou, čili se zúčastňoval a schvaloval internacionální konvence a smlouvy, rozhodoval o vstupu do válečného stavu a mohl vyhlásit stanné právo (Republic of South Africa Act, 1961, čl. 7).

Státní prezident byl volen volebním sborem, který se skládal z členů senátu a poslanecké sněmovny. Kandidatura musela být předložena v podobě formuláře podepsaného dvěma členy volebního sboru a nominovanou osobou. V případě, že byl nominován více než jeden kandidát, se hlasovalo pomocí tajného hlasování, ve kterém má jeden člen volebního sboru jeden hlas. Kandidát, který obdržel většinový počet hlasů, byl řádně zvolen státním prezidentem. Za předpokladu, že ani jeden kandidát neobdržel většinu hlasů, byl vyřazen kandidát s nejmenším

počtem a následovalo znovu tajné hlasování, dokud jeden kandidát většinu hlasů neobdržel (Republic of South Africa Act, 1961, čl. 8–9).

Volební období státního prezidenta bylo sedm let bez možnosti znovuzvolení, ovšem v absenci, či pokud nebyl schopen plnit svou funkci v řádném období, byl nahrazen předsedou senátu, poté předsedou poslanecké sněmovny nebo osobou pověřenou výkonnou radou, a to v tomto pořadí. Ačkoliv z právního hlediska byla exekutivní vláda svěřena do rukou prezidenta jednajícího dle doporučení výkonné rady, reálně byl hlavou vlády premiér (Republic of South Africa Act, 1961, čl. 10–11, 16).

3.2. Pozice státního prezidenta v letech 1983-1994

Státní prezident byl opět hlavou republiky a velitelem ozbrojených sil, ale de facto byl i hlavou vlády, což dříve nebyl. Měl pravomoc oslovit jakoukoliv z komor parlamentu, udělovat čestná vyznamenání, jmenovat státní zaměstnance (tj. ambasadory, konzuly atd.), udělit milost, účastnit se mezinárodních konvencí a podepisovat mezinárodní smlouvy, vyhlásit válečný stav či stanné právo (Republic of South Africa Constitution Act, 1983, čl. 6.).

Státní prezident musel být zvolen volebním sborem, který se skládal z parlamentu. Volební sbor obsahoval členy všech tří komor parlamentu, přičemž z *House of Assembly* bylo padesát členů, z *House of Representatives* dvacet pět členů a z *House of Delegates* třináct členů, kteří byli vybráni usnesením jednotlivých komor. Způsob volby zůstal stejný. Volebnímu sboru musel být dodán formulář o kandidatuře podepsaný dvěma členy sboru a nominovaného jedince. Za předpokladu, že byl pouze jeden platný kandidát, byl řádně zvolen prezidentem. Pokud bylo kandidátů více, následovalo tajné hlasování, ve kterém musel kandidát získat většinový počet hlasů, aby získal mandát (Republic of South Africa Constitution Act, 1983, čl. 7–8).

Volební období bylo určeno na stejné pětileté období, jako parlament, ze kterého pocházel volební sbor, jenž prezidenta zvolil, ovšem tentokrát byla možnost znovuzvolení. Státní prezident mohl být zbaven své funkce, pokud se na tomto rozhodnutí dohodla většina volebního sboru opět složeného z parlamentu, nebo pokud byl diskvalifikován jako držitel jiné veřejné funkce, ze které by měl získat z veřejných zdrojů. Ve chvíli, kdy prezident nebyl schopen nadále plnit svou funkci, zastoupil ho jím nebo kabinetem vybraný člen kabinetu (Republic of South Africa Constitution Act, 1983, čl. 9–10, 39).

V této ústavě byl ještě vytvořen orgán, tzv. prezidentská rada, který byl složen z dvaceti členů *House of Assembly*, deseti členů *House of Representatives*, pěti členů *House of Delegates* a dvaceti členů vybraných přímo prezidentem. Členem této rady se mohl stát pouze člen parlamentu starší třiceti let. Funkce tohoto orgánu byla poskytnout vážené rady státnímu prezidentovi na jeho žádost. Rada také měla dopad na legislativu státu, konkrétně, pokud se parlament nedohodl na návrhu zákona, byl předán radě, která rozhodla o předání či nepředání návrhu prezidentovi k odsouhlasení. Veškerá rozhodnutí v rámci prezidentské rady byla učiněna dle většiny přítomných hlasů. Rada existovala v době působení parlamentu, což znamenalo, že pokud byl rozpuštěn parlament, byla rozpuštěna i prezidentská rada (Republic of South Africa Constitution, 1983, čl. 70–71, 75–78).

3.3. Pozice prezidenta od roku 1993

Naposledy byla prezidentská funkce obměněna prozatímní ústavou z roku 1993, která byla o tři roky později finalizována do Ústavy Jihoafrické republiky (1996). V této ústavě je prezident představen jako hlava státu a národní exekutivy, které náleží následující pravomoci, a sice schvalování návrhů zákona, vrácení návrhů Národním shromáždění k přehodnocení ústavnosti návrhů, předávání návrhů Ústavnímu soudu k rozhodnutí o jejich ústavnosti a svolávání jednotlivých komor či parlamentu jako celku. Dle Ústavy může prezident vyhlásit státní

referendum, jmenovat státní příslušníky či vyšetřovací komise, udělovat čestné vyznamenání atd. (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 83–84).

Výkonná moc je zcela svěřena do rukou prezidenta Jihoafrické republiky, kterou vykonává spolu s členy svého kabinetu. Implementuje legislativu, pokud Ústava nebo Zákon o parlamentu nestanoví jinak, rozvíjí a realizuje národní politiku, koordinuje funkce státní správy, také připravuje a zahajuje legislativní proces (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 85).

Volba prezidenta je vložena do rukou Národního shromáždění, které po všeobecných volbách musí zvolit jednoho člena ze svých řad, aby se stal novým jihoafrickým prezidentem. Volbě musí předsedat hlavní soudce, aby byla legitimní. Pokud je nutné zvolit prezidenta vzhledem k jeho neobsazení, musí volba proběhnout do třiceti dnů, kdy se místo uvolnilo. Nově zvolený prezident přestane být okamžitě členem Národního shromáždění a do pěti dnů musí nastoupit na svůj nově obdržený mandát pomocí přísahy (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 86–87).

Prezidentské volební období začíná, jakmile prezident nastoupí do své funkce, a končí ve chvíli, kdy své místo opustí nebo je zvolen jiný kandidát po následujících všeobecných volbách. Dle této Ústavy je možné jedno znovuzvolení, avšak pokud je prezident zvolen z důvodu neobsazenosti mandátu, tak se termín, než je právoplatně zvolen, nezapočítává jako volební období. Prezident může být odvolán za hrubé porušení Ústavy, závažné pochybení, nebo pokud není způsobilý nadále plnohodnotně zastupovat svou funkci, když se na tom pomocí hlasování shodnou alespoň dvě třetiny Národního shromáždění. Na základě odvolání z důvodu porušení Ústavy nebo závažného pochybení ztrácí veškeré výhody, které prezidentská funkce přináší, a zároveň nesmí zastupovat jinou veřejnou funkci (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 88–89).

Ve chvíli, kdy je prezident mimo území Jihoafrické republiky, nebo jakýmkoliv způsobem již není schopen plnit svou funkci, včetně opuštění

prezidentské pozice, je zastoupen viceprezidentem, ministrem, kterého prezident určí, ministrem, kterého určí kabinet, předsedou Národního shromáždění, dokud není zvolen jiný člen, a to v tomto pořadí. Vládní kabinet je složen z prezidenta, který je jeho vedoucím, viceprezidenta a ministrů. Viceprezident je zvolen přímo prezidentem z Národního shromáždění a musí mu asistovat v plnění jeho funkce. Z poslanců si může také vybrat libovolný počet ministrů, přičemž maximálně dva ze svých budoucích ministrů si může vybrat mimo Národní shromáždění (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 90–91).

Národní shromáždění může svolat hlasování o nedůvěře v kabinet nebo v prezidenta. Hlasování musí získat většinu hlasů všech členů shromáždění, a to jak v případě kabinetu, tak v případě prezidenta. Ve chvíli, kdy je vyhlášena nedůvěra v kabinet, prezident jej musí rozpustit a sestavit nový. Pokud je vyhlášena nedůvěra přímo v prezidenta, tak musí prezident, členové kabinetu a zástupci členů kabinetu rezignovat (Constitution of Republic of South Africa, 1996, čl. 102).

3.4. Porovnání prezidentského postu 1961-1994

Srovnání bych chtěl udělat podle určitých kritérií. V jakých letech byl nejsvrchnějším exekutivním orgánem, zda měl možnost zasahovat do legislativního procesu, rozdíl v délce volebního období, pravomocích, způsobu volby, v jakém případě je možné prezidenta odvolat z úřadu, aj. Vzhledem k několika ústavním proměnám v Jihoafrické republice je nynější prezidentské postavení velmi odlišné než v době, kdy byl prezident poprvé v jihoafrickém ústavním dokumentu ukotven. Změnilo se nejen jeho postavení jako takové, ale i způsob volby, prezidentské volební období a jiné dnešní charakteristiky této funkce.

Největší změnou je zřejmě to, že v dnešním politickém systému je prezident hlavou státu i vlády, zatímco dříve byl prezident víceméně ceremoniální mandát. V roce 1961 byl post vytvořen, aby v legislativě nějakým způsobem nahradil

panovníka Britské koruny, který byl do roku 1961 ústavně ukotven v Jihoafrické republice, dříve Unii. V tuto dobu hrál prezident minimální roli v jihoafrické politice. Hlavou vlády byl totiž premiér, který ovládal státní politiku.

Po novější ústavě v roce 1983 se prezident stal důležitějším a de facto se sloučil v jedno s postem dříve premiéra. Legislativně nebyl prezident v tu dobu hlavou vlády, ale měl za sebou aparát (tzv. prezidentskou radu), která hrála v jeho postavení velmi důležitou roli. Mimo to, že měla radit prezidentovi v rozhodování jednotlivých otázek, kterými se zaobíral, byla zásadní její legislativní role. Pokud se jedna ze tří komor dřívějšího parlamentu neshodla na návrhu zákona, prezident jej předložil právě prezidentské radě, která byla složena 20:10:5 z parlamentu (20 bělochů, 10 barevných, 5 Indů) a z dvaceti pěti členů dosazených přímo prezidentem. Rada měla za úkol vybrat jeden ze tří návrhů, který se nakonec předloží prezidentovi ke schválení. Vzhledem ke kompozici této rady bylo vždy rozhodnuto ve prospěch bílé většiny. Tímto způsobem bylo možné, aby prezident nadále ovládal politiku apartheidu za přítomnosti jiných ras uvnitř státního orgánu (Welsh, 1984: 152–155).

V tomto systému byla víceméně vždy dosažena většina ve prospěch Národní strany, která si dosazovala svého vůdce na prezidentský post, ze kterého bylo velmi snadné manipulovat s legislativním procesem. Možná by tehdy bylo možné režim obvinít z diktatury, ale to jen velmi těžko vzhledem k tomu, že prezident neměl dle Ústavy legislativní moc, nemohl vetovat legislativu, ani si zvedat plat bez souhlasu parlamentu. Nicméně hlasování vždy bylo spíše na straně bělochů a jejich komory, jelikož velice snadno dosáhli hlasovací většiny vzhledem k parlamentní kompozici či kompozici prezidentské rady. Dle mého názoru se v tomto případě dalo hovořit o diktatuře, jelikož velká část populace byla hrubě utlačována, i když “v rámci Ústavy”. V každém případě byla v tomto období Jihoafrická republika minimálně velmi vzdálená od demokracie.

Po uvedení v platnost nové jihoafrické Ústavy se prezident stal oficiálně exekutivním lídrem Jihoafrické republiky. Dnes má víceméně neomezené pravomoci, avšak je monitorován parlamentem, a v případě pochybení je možné jej snadno odvolat. Dříve byl prezident volen pomocí tajného hlasování, které prováděl volební sbor, což byli vybraní členové parlamentu, zatímco dnes je volen člen přímo z řad Národního shromáždění neprodleně po vyhodnocení všeobecných voleb. Zpravidla se jím stává předseda nově vládnoucí strany. To také znamená, že dnešní vládnoucí strana, kterou je Africký národní kongres, má zásadní vliv na národní politiku. Volební období se nezměnilo a od roku 1983 je závislé na parlamentu, který je volen na pět let. Pouze mezi lety 1961-1983 bylo období nastaveno na sedm let místo pěti. Odvolací proces, jak bylo již naznačeno, prošel lehkou proměnou, kdy v předešlých letech bylo nutné opět vytvořit volební sbor, ve kterém muselo být odhlasováno absolutní většinou odvolání, zatímco dnes je hlasování na poslanecké sněmovně, kdy musí návrh na odvolání získat dvě třetiny hlasů všech členů. V případě neschopnosti byl dříve prezident nahrazen vybraným členem kabinetu, avšak v nejnovější Ústavě byl vytvořen post viceprezidenta, který je prvním z náhradníků, po kterém následuje ministr určený prezidentem, poté ministr určený kabinetem a jako poslední nástupce je v linii předseda poslanecké sněmovny, dokud není zvolen jiný kandidát, kterého si shromáždění zvolí.

Ačkoliv to na první pohled vypadá, že si post neprošel tolika zásadními změnami, není tomu tak, alespoň ne legislativně. Minimálně má dnes prezident ústavně zakotveno více pravomocí, jelikož je exekutivním prezidentem. Dříve byl prezentován spíše jako “dozorce”, který ovšem vzhledem k několika různým faktorům mohl ohýbat své postavení skrze parlament a prezidentskou radu, a tím manipulovat se státní politikou. Úplně první funkce prezidenta byla poměrně bezvýznamná, v druhé podobě řídila takřka celou politiku Národní strana, která měla svého “člověka” na prezidentském postu, což umožňovalo zneužívat jeho postavení nejen v legislativním procesu, ale i udržovat naživu politiku apartheidu,

kteřá byla v tomto období pro jihoafrickou elitu prioritou. Dnes je prezident suverénním lídrem státu takřka ve všech aspektech, což může být zneužito, jak se již historicky projeвило, ale Ústava obsahuje bezpečnostní prvky, které by měly umožňovat poměrně snadné odvolání prezidenta.

4. Africký národní kongres

Africký národní kongres je jihoafrická politická strana, která je od roku 1994 úzce napojena na prezidentskou pozici v Jihoafrické republice. Před nově vytvořenou Ústavou se zasloužila o vítězný boj proti apartheidu a Národní straně a v čele s Nelsonem Mandelou přivedla Jihoafrickou republiku k demokracii. A právě od roku 1994 zatím zvítězila v každých všeobecných volbách a pokaždé získal funkci prezidenta její předseda.

V dřívějším vyjednávání o transformaci byl představen argument, že moc ve státě by měla být sdílena, aby neměla vítězná strana, jež získá absolutní většinu mandátů v Národním shromáždění, naprostou moc nad vládnutím a strany s malým počtem křesel nebyly zcela ignorovány. K tomu nakonec nedošlo a v zásadě má strana, která získá většinu křesel, takřka kontrolu nad celým státem. Většina dělá rozhodnutí, zatímco malé strany mají možnost vytvářet spojení a mezitím si “užívat ústavní ochranu” (Macdonald, 1996: 220–222). Vzhledem ke způsobu volby prezidenta je jasné, že Africký národní kongres bude mít velký dopad na řízení státní politiky, jelikož se předseda strany stává prezidentem. Ačkoliv prezident opouští Národní shromáždění ihned po zvolení, je zřejmé, kde ve sněmovně leží jeho sympatie.

K tomu se váže další problém, a sice korupce uvnitř ANC. Za posledních dvacet pět let byli různí lídři strany zapojeni v jednadvaceti skandálech, za které nebyli právně nebo eticky zodpovídáni (Haffajee, 2019). Tato skutečnost je velmi alarmující pro voliče této strany, což se také projevuje na popularitě, která poměrně

konstantně klesá od roku 2004, kdy začalo nejvíce skandálů vyplouvat na povrch veřejnosti. Nejvíce získal na popularitě současný prezident Ramaphosa (62 %), zatímco ostatní lídři jsou poměrně neoblíbení, jako například ministr financí (29 %) nebo viceprezident David Mabuza (21 %). Veřejný průzkum ukazuje velmi špatná čísla pro velkou část stranických lídrů. Tento fakt může, ale nemusí znamenat, že se v budoucích letech vládnoucí stranou stane někdo jiný než ANC (Grobler, 2019).

5. Významní prezidenti v JAR

V nedávné historii sedělo v prezidentském křesle Jihoafrické republiky několik jedinců, které je dle mého názoru nutné zmínit, ať už za jejich kladné odkazy, jež zanechali, ale i za negativní vliv, kterým své zemi ublížili. Tak jako tak jsou nedílnou součástí historie této funkce a měli by mít své místo v této bakalářské práci. Od roku 1994 se jich vystříдалo celkem pět, z nichž bych rád alespoň tři zmínil a vysvětlil, čím se zapsali do jihoafrické historie.

5.1. Nelson Mandela

Nelson Mandela byl jihoafrický politik a tzv. transformační síla v historii Jihoafrické republiky, ale jeho odkaz dodnes působí po celém světě. Přestože byl téměř přes 20 let politickým vězněm, nikdy neztratil víru ve vítězství jihoafrického lidu nad útlakem a toužil po získání kýžené svobody. Již poměrně mladý vstoupil do Afrického národního kongresu, kde pomohl založit křídlo zvané ANCYL (African National Congress Youth League), jehož se stal o pár let později předsedou. V roce 1962 dostal trest odnětí svobody ve výši pěti let, ovšem o dva roky později byl shledán vinným za sabotáž proti režimu a byl mu udělen doživotní trest. V roce 1990 byl zrušen zákaz ANC a Mandela byl propuštěn po více než 27

letech ve vězení. O rok později se stal předsedou ANC a začal s F. W. de Klerkem vyjednávat o přechodu k demokracii (CNN, 2017).

Mandela pokračoval v boji za zrušení rasové segregace a v roce 1994 se dočkal, když Jihoafrická republika zažila své první svobodné volby. Následkem těchto voleb se stal 10. května 1994 prvním africkým prezidentem Jihoafrické republiky. Po nástupu do funkce se primárně soustředil na smíření vztahů mezi jednotlivými etniky. Mandela a arcibiskup Desmond Tutu společně vytvořili TRC (South African Truth and Reconciliation Commission), aby pomohli zemi vyřešit zločiny, které byly páčány během apartheidu. Když v roce 1999 odmítl znovu kandidovat, rozhodl se soustředit na sociální problémy, a to konkrétně na pomoc dětem a HIV-AIDS nakaženým pacientům. Naneštěstí pro Mandelu se mu nepodařilo odstranit chudobu, což mu bylo některými z ublížených vytýkáno. Navzdory takové kritice ho však mnozí obdivují jako člověka, který zůstal vždy věrný svým hodnotám. Během posledních let svého života úplně zmizel z obzorů veřejnosti a věnoval se své rodině. Nelson Mandela zemřel 5. prosince 2013. Afričtí i světoví vůdci vyjádřili svůj zármutek. Mnoha Afričany je Mandela označován jako vůdce, kterému se žádný současný státník z afrického kontinentu nemůže ani zdaleka rovnat (Schadomsky – Sander, 2018).

5.2. Jacob Zuma

Jacob Zuma je jihoafrický politik, který mimo jiné působil i jako prezident Jihoafrické republiky, a je členem Afrického národního kongresu. V roce 1962 se stal členem Umkhonto we Sizwe, vojenské větve ANC, a za podvratnou činnost byl politickým vězněm po dobu deseti let. Poté, co opustil vězení, utekl do exilu, ale stále působil jako aktivní člen strany. V roce 1990, kdy bylo zrušení zákazu činností ANC, se Zuma vrátil zpět do JAR. V roce 1994 byl zvolen národním předsedou ANC a v této funkci pokračoval do doby, než se stal o tři roky později stranickým místopředsedou. Ve vládě bývalého prezidenta Thabo Mbekiho

působil v letech 1999-2005 jako viceprezident. Prokázalo se, že již v těchto letech byl zapojený do korupce a uplácení (CNN, 2019). Jelikož je postavení prezidenta a viceprezidenta v Jihoafrické republice velmi vysoké, jednotlivci, kteří je zastupují, mají tendenci k nedemokratickým praktikám, k páchání ilegálních činností, a to zejména skrze státní zakázky, ale i k ovlivňování vnitrostátní politiky nedovolenými prostředky atd. Velmi známou ústřední postavou, která je spojena právě s takovými praktikami, je bývalý prezident Jacob Zuma, který byl nucen odstoupit v roce 2018 a byl nahrazen do budoucích všeobecných voleb Cyrilem Ramaphosou (Beirne, 2018).

Ještě předtím, než se stal prezidentem, byl usvědčen jihoafrický businessman Schabir Shaik z uplácení Zuma v letech, kdy byl viceprezidentem. Na základě usvědčení byl z funkce propuštěn. O rok později byl stíhán za korupci a údajné přijímání úplatků od francouzské společnosti obchodující se zbraněmi, avšak obvinění byl zproštěn. V roce 2007 se stal předsedou ANC a opět byla vůči Zumovi vznesena obvinění, tentokrát za vydírání a praní peněz. Soudem byl opět zproštěn všech obvinění, avšak Vrchní odvolací soud zrušil toto rozhodnutí, protože soudní rozhodnutí bylo zmanipulované. I přesto, že mohl být znovu stíhaný, státní zástupci stáhli veškerá obvinění v roce 2009 (CNN, 2019).

Téhož roku Zuma získal většinu hlasů v jihoafrických volbách a bylo jasné, že se stane dalším prezidentem Jihoafrické republiky. Tento mandát mu zůstal celých pět let, a jakožto znovuzvolený lídr ANC se v dalších volbách nemusel obávat udržení své pozice. V roce 2014 byl znovu zvolen do čela Jihoafrické republiky. V roce 2015 začal z neznámých důvodů obměňovat post ministra financí, když během čtyř dnů vyhodil hned dva své ministry. Pravděpodobně tak učinil, jelikož jeho ministr nechtěl podepsat kontroverzní nukleární dohodu s Ruskem, kterou domlouval přímo Zuma s Putinem. O rok později byl usvědčen z porušení ústavy, a sice z důvodu využití státních finančních prostředků ke zdokonalení svého soukromého sídla v roce 2013. Byl nucen vrátit do státní kasy zhruba 7,8 milionů randů, ačkoliv na přestavbu jeho sídla bylo využito cirká 246

milionů. Peníze, které nemusel vracet, byly totiž údajně využity na zvýšení prezidentovy bezpečnosti (Schwikowski, 2018). V podstatě každý rok byl Zuma obviněn z nějakého korupčního či jiného skandálu, ale jeden z největších se odehrál v roce 2017. Tento skandál je znám pod názvem „Guptagate“, kdy vlivná indická rodina Gupta vedla korupční vztah přímo s Jacobem Zumou. Indická rodina díky administrativě Jacoby Zuma vydělala biliony randů skrze ošemetné dohody a zakázky na úkor Jihoafrické republiky a jejích občanů, zatímco Zuma sklízel finanční odměny. Profitovali nejen z veřejných fondů, ale zanechali za sebou zdevastované a obrovsky zadlužené státní subjekty, jako například Escom (dodavatel elektřiny), PRASA (provozovatel železniční dopravy), SABC (státní televizní a rozhlasová společnost) aj. Také vypluly na povrch e-maily, které přímo spojovaly Guptaovu rodinu se jmenováním ministrů do Zumova kabinetu za účelem profitování ze státních dohod (Andersen, 2018).

Po tomto skandálu se konalo tajné hlasování o nedůvěře, které Zuma ještě dokázal vyhrát o pouhých dvacet jedna hlasů, což znamenalo, že alespoň dvacet šest členů Afrického národního kongresu hlasovalo v nedůvěru ve vlastního prezidenta. Nejvyšší soud na podzim roku 2017 rozhodl, že by mělo být znovu otevřeno osmnáct případů obvinění z korupce a jiných ilegálních činností. V prosinci byl nahrazen, jakožto předseda strany ANC, Cyrilem Ramaphosou. V únoru 2018 se mělo konat druhé hlasování o nedůvěře, ke kterému ovšem nedošlo, jelikož Jacob Zuma odstoupil z funkce prezidenta Jihoafrické republiky (Schwikowski, 2018). Po jeho odstoupení z prezidentské funkce vyšlo také na povrch, že byla zneužívána moc jihoafrické tajné služby v době funkčního období Jacoba Zuma. Nově zvolený prezident Cyril Ramaphosa se rozhodl vyšetřovat činnost této instituce, a bylo zjištěno, že byl ovlivněn vnitrostranický vývoj ANC (Khumalo – Mahachi, 2019).

Na Jacoba Zumu byl v únoru 2020 vydán zatykač za to, že se neukázal na svém soudním řízení ohledně korupčních obvinění, protože musel údajně vyhledat

lékařskou pomoc v zahraničí. Zatykač byl však pozdržen do začátku května, než se případ znovu otevře k šetření (Al Jazeera, 2020).

5.3. Cyril Ramaphosa

Cyril Ramaphosa je v současnosti úřadujícím prezidentem Jihoafrické republiky, ale jeho politická kariéra je velmi bohatá. V roce 1991 byl zvolen generálním tajemníkem Afrického národního kongresu a stal se jeho hlavní figurou ve vyjednávání s Národní stranou. Po neúspěšném boji s Thabo Mbekim o prezidentskou kandidaturu se na čas věnoval svým obchodním zájmům, dokud nebyl v roce 2012 zvolen místopředsedou ANC. Jacob Zuma si ho o dva roky později vybral jako svého viceprezidenta. V roce 2017 se stal předsedou ANC a po rezignaci Jacoba Zumy i prezidentem JAR (South African History Online, 2011c).

Během svých prvních tří měsíců v prezidentském křesle byl schopen vykonat poměrně dost práce. Nechal udělat razii na majetky rodiny Gupta, která je spojována se Zumovými korupčními skandály, přeorganizoval Zumův zkorumpovaný kabinet, bylo zahájeno trestní stíhání Jacoba Zumy, spustil projekt, který nabízel finančně ohodnocené zaměstnání pro mládež, zkonstruoval zahraniční investice a například nechal tzv. vyčistit jihoafrickou tajnou službu, jelikož byla taktéž zapojena do ilegálních činností ve volebním období prezidenta Zumy. Většina jeho prvních činností bylo “uklizení nepořádku”, který zapříčinil jeho předchůdce (Umraw, 2018).

6. Jihoafrické všeobecné volby 2019

Ramaphosa do roku 2019 pouze zastupoval funkci prezidenta a čekaly jej volby. Všeobecné jihoafrické volby, které se konaly v květnu 2019, měly určit vládnoucí stranu v parlamentu a následně nového prezidenta JAR. Volební účast nebyla nikterak vysoká. K volbám dorazilo 65 % Jihoafričanů, což byl zhruba 10% propad od předchozích voleb (BBC, 2019). Soutěžily mezi sebou především tři strany, a to konkrétně Africký národní kongres v čele s Ramaphosou, Demokratická Aliance, kterou vedl Mmusi Maimane, a Bojovníci za ekonomickou svobodu, kde byl lídrem Julius Malema (Campbell, 2018).

Výsledek voleb byl pozitivní pro Ramaphosu, protože s ANC vyhrál a získal opět většinu mandátů v Národním shromáždění. ANC získal 58 % hlasů, na druhém místě skončila Demokratická Aliance (DA) s 21 % hlasů a třetí se umístili Bojovníci za ekonomickou svobodu (EFF) s 11 %. Ačkoliv Africký národní kongres získal opět většinu hlasů, bylo to poprvé od roku 1994, kdy jejich procento získaných hlasů kleslo pod 60 %. Propad hlasů je zřejmě u mladých, kteří nezažili boj ANC proti apartheidu a musí čelit aktuálním problémům, jako je především nezaměstnanost. Propad hlasů však neznamenal pro Ramaphosu prohru. Později byl zvolen Národním shromážděním prezidentem a v této funkci působí dodnes (BBC, 2019).

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zhodnotit postavení prezidenta Jihoafrické republiky v minulosti a v současné době, dále zhodnotit, jakou roli ve spojitosti s prezidentem má politická strana, která vyhraje volby, a zda je v dnešní době možné zneužívat prezidentské pozice, jako byla zneužívána například v době apartheidu.

Jihoafrická republika má bohatou historii, která měla a dodnes má vliv na prezidentskou pozici. Vzhledem k několika ústavám, které byly v Jihoafrické republice ratifikovány, se prezidentská pozice vyvíjela. Byla vytvořena v roce 1961, kdy víceméně nahrazovala panovníka Velké Británie, který byl implementován v předchozí ústavě. Tomu odpovídaly i prezidentské kompetence. Do roku 1983 byla funkce ceremoniální a neměla na jihoafrickou politiku v podstatě žádný vliv, protože hlavou vlády byl premiér. Ovšem ústava z roku 1983 udělila prezidentovi mnohem významnější kompetence, a nakonec se funkce prezidenta a premiéra sloučila. Tím se stal hlavou vlády. Ačkoliv prezident v tu dobu neměl podle ústavy legislativní moc, byl vytvořen aparát, tzv. prezidentská rada, která sloužila jako rozhodovací orgán ve chvíli, kdy se komory parlamentu nedohodly na návrhu zákona. Díky složení parlamentu, který se skládal převážně z bělochů, stejně jako prezidentská rada, byla menšina vždy přehlasována, a díky tomu si běloši mohli udržet rasovou nadvládu v zemi. V tomto období se diskutovalo, zdali je vůbec jihoafrický režim demokratický. Změna přišla v roce 1994, kdy proběhly první demokratické volby, a byla vytvořena prozatímní ústava, která byla dokončena v roce 1996. Tato ústava opět pozměnila prezidentský post a oficiálně se stal prezident hlavou exekutivy i státu.

Prezidentský post byl opravdu během let několikrát pozměněn a měl různé kompetence. Volební období bylo nejdříve na sedm let bez znovuzvolení, poté pět let s jedním znovuzvolením, a nyní je prezident ve funkci, dokud není rozpuštěn parlament, který ho zvolil, s tím, že má možnost znovuzvolení. Způsob volby se

také změnil. Od roku 1961-1994 byl prezident volen pomocí tajného hlasování, které proběhlo ve volebním sboru složeným z členů parlamentu. Dnes je prezident volen všemi poslanci v Národním shromáždění po všeobecných volbách. To se úzce váže na spojení prezidenta s vítěznou politickou stranou. Od roku 1994 vyhrál každé volby Africký národní kongres s absolutní většinou počtu mandátů, což znamená, že prezidentem byl vždy zvolen předseda strany. Ačkoliv prezident po zvolení opouští Národní shromáždění, zůstává na postu stranického lídra, a tím může stranu řídit z pozice prezidenta. To prezidentovi umožňuje být nejen hlavou státu a vlády z pozice prezidenta, ale zároveň kontrolovat, co se děje v poslanecké sněmovně.

Důležitým prezidentem byl historicky Nelson Mandela, který se především zasadil o boj proti apartheidu a stal se prvním africkým prezidentem v JAR. Taková moc se může dostat do nepovolaných rukou, což se již v minulosti přihodilo. Bývalý prezident Jacob Zuma zneužíval prezidentských pravomocí k vlastnímu zisku a opakovaně okrádal Jihoafrickou republiku. Dnes je trestně stíhán především za korupci, ale i jiné ilegální činnosti. Současným prezidentem je Cyril Ramaphosa, který nahradil Jacoba Zumu po jeho rezignaci, a následně minulý rok v květnu svou pozici obhájil, když s ANC vyhrál všeobecné volby a byl znovu zvolen prezidentem. Tuto pozici zastupuje dodnes.

Seznam literatury

Al Jazeera (2020). *Court issues arrest warrant for Zuma, suspended until May* (<https://www.aljazeera.com/news/2020/02/court-issues-arrest-warrant-zuma-suspended-200204094855225.html>, 25.3.2020).

Andersen, Nic (2018). Five of Jacob Zuma's biggest scandals throughout his political career. *The South African*. 14.2.2018 (<https://www.thesouthafrican.com/zuma-resigns-jacob-zumas-biggest-scandals/>, 25.3.2020).

Beirne, Aodhan (2018). Corruption in South Africa: A Guide to Our Recent Reporting. *New York Times*. 22.12.2018 (<https://www.nytimes.com/2018/12/22/world/africa/corruption-south-africa-guide.html>, 25.3.2020).

Britannica (2006). *National Party* (<https://www.britannica.com/topic/National-Party-political-party-South-Africa>, 28.2.2020).

Central Intelligence Agency (2020). *South Africa* (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html>, 2.3.2020).

CNN (2017). *Nelson Mandela Fast Facts* (<https://edition.cnn.com/2012/12/11/world/africa/nelson-mandela---fast-facts/index.html>, 25.3.2020).

CNN (2019). *Jacob Zuma Fast Facts* (<https://edition.cnn.com/2013/01/14/world/africa/jacob-zuma---fast-facts/index.html>, 25.3.2020).

Constitution of the Republic of South Africa, 1996.

- ConstitutionNet (2016). *Constitutional history of South Africa* (<http://constitutionnet.org/country/south-africa>, 14.3.2020).
- Govender, Subry (2015). How South Africa dismantled apartheid. *DW News*. 18.6.2015(<https://www.dw.com/en/how-south-africa-dismantled-apartheid/a-18524662>, 8.3.2020).
- Grobler, Riaan (2019). ANC rejects 'popularity' survey that slams its leaders, especially Magashule. *News24*. 22.8.2019 (<https://www.news24.com/SouthAfrica/News/anc-rejects-popularity-survey-that-slams-its-leaders-especially-magashule-20190822>, 23.3.2020).
- Haffajee, Ferial (2019). Corruption is eating the ANC's soul – can Ramaphosa save it? *Daily Maverick*. 12.6.2019 (<https://www.dailymaverick.co.za/article/2019-06-12-corruption-is-eating-the-ancs-soul-can-ramaphosa-save-it/>, 23.3.2020).
- Hattingh, Jan J. (1998). *Governmental relations: a South African perspective* (Pretoria: University of South Africa).
- Khumalo, Thuso – Mahachi, Josephine (2019). South Africa: Jacob Zuma embroiled in state intelligence scandal. *Deutsche Welle*. 13.3.2019 (<https://www.dw.com/en/south-africa-jacob-zuma-embroiled-in-state-intelligence-scandal/a-47895832>, 25.3.2020).
- Leacock, Stephen (1910). The Union of South Africa. *The American Political Science Review* 4 (4), s. 498–507.
- Malekian, Farhad (2011). *Principles of Islamic International Criminal Law: A Comparative Search* (Leiden: Brill Publishers).
- News24 (2017). *The 'often overlooked' sledgehammer that ended apartheid* (<https://www.news24.com/Columnists/GuestColumn/the-often-overlooked-sledgehammer-that-ended-apartheid-20171019>, 10.3.2020).

- Schadomsky, Ludger – Sander, Philipp (2018). Nelson Mandela: A hero at 100. *Deutsche Welle*. 18.7.2018 (<https://www.dw.com/en/nelson-mandela-a-hero-at-100/a-44719572>, 25.3.2020).
- South African Government (2020). *South Africa's provinces* (<https://www.gov.za/about-sa/south-africas-provinces>, 2.3.2020).
- South African History Online (2011a). *The 1980s and the crisis of Apartheid* (<https://www.sahistory.org.za/article/1980s-and-crisis-apartheid>, 6.3.2020).
- South African History Online (2011b). *South Africa withdraws from the Commonwealth* (<https://www.sahistory.org.za/dated-event/south-africa-withdraws-commonwealth>, 16.3.2020).
- South African History Online (2011c). *Cyril Matamela Ramaphosa* (<https://www.sahistory.org.za/people/cyril-matamela-ramaphosa>, 27.3.2020).
- Schwikowski, Martina (2018). South Africa's President Zuma: A chronology of scandal. *Deutsche Welle*. 9.2.2018 (<https://www.dw.com/en/south-africas-president-zuma-a-chronology-of-scandal/a-42489907>, 25.3.2020).
- The Presidency Republic of South Africa (2010). *History* (<http://www.thepresidency.gov.za/content/history?page=10#!slide>, 17.3.2020).
- The Republic of South Africa Constitution Act, 1961.
- The Republic of South Africa Constitution Act, 1983.
- The South Africa Act, 1909 (1910). *American Journal of International Law* 4 (1), s. 1–39.
- The Status of the Union Act No. 69 of 1934.
- Thompson, Leonard (2000). *A History of South Africa: Revised Edition* (New Haven: Yale University Press).

Umraw, Amil (2018). What Has Ramaphosa Accomplished In His First 3 Months In Office? Here Are 10 Things (So Far). *The Huffington Post*. 18.5.2018 (https://www.huffingtonpost.co.uk/2018/05/17/what-has-ramaphosa-accomplished-in-his-first-3-months-in-office-here-are-10-things-so-far_a_23436739/?guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guc e_referrer_sig=AQAAAB_Wi4_sWLLROXfjdT6MCIVkAhgYyuCT1SfF5fa5vi Un3YHqEpTWzMCrdEfB6_n9O2yV11DyBIWWFcv_s_UEmLIi2056qfE-aMmf5eVsK8eu_HvB--9AlsWarvAdkDKNKq2kwaistoHI2TYN4oaahh0KAQ5MBWH0Ugh7DpUN5Qt &guccounter=2, 25.3.2020).

Welsh, David (1984). Constitutional Changes in South Africa. *African Affairs* 83 (331), s. 147–162.

Resumé

This bachelor thesis is about Republic of South Africa, constitutional changes regarding RSA and primarily about its presidential position. First half of this thesis is devoted to Republic of South Africa in general and about its historical development. Then there are analyzed constitutions, which changed South African political system and later on even presidential position itself. Specifically its about legislations from years 1909, 1934, 1961 and 1996. Further thesis describes individual periods, which are based on the president and his position, powers, method of electing the president and so on. Also there is a comparison of presidential position between the years 1961-1994, from creation of this function to when the position got today's form. African National Congress, the ruling party, is also a part of this thesis mostly because its involvement in presidential issues, particularly method of electing the president. Last but not least, the thesis contains three picked presidents of RSA and their actions in the office. The ending is about South African general elections, which took place in May 2019.